

ç) **ATLARYN ÝÖNKEME BILEN ÜYTGEÝIŞLERI**

430-njy gönüme. Aşakdaky atlary okaň we olaryň sonuňa goşulan goşulmalary aýdyň.

1. Elim, narym, gülüm, guşum, enem, atam.

2. Eliň, naryň, gülüň, guşuň, eneň, ataň.

3. Eli, nary, güli, guşy, enesi, atasy.

1. Elimiz, narymyz, gülümüz, guşumyz, atamyz, enemiz.

2. Eliňiz, narynyz, gülüňiz, guşuňyz, ataňyz, eneňiz.

3. Eli, nary, güli, guşy, atasy, enesi.

Ýokarda getirilen atlaryň sonuňa goşulan goşulmalaryň ýökeme goşulmalarydygyny unutmaň.

Atlar ýökeme goşulmasyny kabul edip bilýärler.
Ýökeme goşulmalary goşulan atlarynyň kime ýada nämä degişlidigini aňladýarlar.

Meselem: galamym, galamyň, galamy we ş.m.

ATLARYŇ ÝÖŇKEME GOŞULMALARY:

Birligi:	Köplügi:
Menlik -ym, -im, -um, üm, -m	-ymyz, -imiz.-umyz, -ümüz, -myz, -miz
Senlik -yň, -iň, -uň, -üň, -ň	-yňyz, -iňiz, -uňyz, üňiz, -ňyz, -ňiz
Olluk -y, -i, -sy, -si	-y, -i, -sy, -si

431-njy gönüme. Sözlemleri okaň we has gara ýazylan sözleri nusgadaky ýaly edip göçüriň.

1. Biziň **Watanymyz** hemişelik Bitarap döwletdir.

2. Meniň **doganym** obada ýaşaýar. Olaryň **obasy** gün-günden gözelleşýär.

3. Seniň gyzykly **kitabýň** barmy? Siziň **mekdebiňiz** täze guruldymy?

4. Oraz meniň **dostum**. O1 siziň **goňşyňyz**.

5. Biziň **öýümüz** şäheriň merkezinde ýerleşýär.

6. Meniň öten ýylky eken **gülüm** oňat boý alypdyr.

7. Mergen Sähediň **goňşusy** hem-de dosty.

NUSGA: Watan— asyl söz, -ymyz — birinji ýoňkemäniň köpläginin goşulmasy.

* * * *

432-njy gönüme. Soňy çekimsiz sese gutarýan atlaryň ýoňkeme goşulmalaryny okaň we ýat tutuň.

<i>Ýoňkemeler.</i>	<i>Birligi</i>	<i>Köplügi</i>
Menlik	-ym, -im, -um, -üm -yň,	-ymyz, -imiz, -umyz,-ümüz
Senlik	-iň, -uň, -üň	-yňyz, -iňiz, -uňyz, -üňiz
Olluk	-y, -i	-y, -i

433-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýoňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Kitap, dost, depder, gül, gol, söz, galam, el.

Nusga:

<i>Birligi:</i>	<i>Köplügi:</i>
1. Kitabym, ...	Kitabymyz, ...
2. Kitabyň, ...	Kitabyňyz, ...
3. Kitaby, ...	Kitaby, ...

Soraglara dilden jogap beriň.

1. Ýokarda ýoňkeme bilen üýtgeden atlarynyzyň soňy nähili seslere gutarýar?

2. Şolar ýaly sese gutarýan atlaryň ýoňkeme goşulmalaryny aýdyň.

* * * *

434-njy gönüme. Sözlemleri okaň we ýoňkeme bilen üýtgän atlary depderiňize göçüriň.

1. Biziň welaýatymyz Balkan welaýaty. Ýaşayan şäherimiz Nebitdag şäheri. Ol ýurdumyzyň günbatar tarapynda ýerleşýär.

2. Siziň welaýatyňyzyň ady näme? Siziň ýaşayan etrabyňyz haýsy etrap? Siziň etrabyňyz haýsy tarapda ýerleşýär?

3. Meniň täze welosipedim bar. Ony maňa doganym alyp berdi.

4. Merdanyň kitaby sendemi? Ol sende diýip aýtdy.

5. Men ýoldaşym bilen siziň jaýyňyzy gördüm. Doganyň bilen öýüňize bardym.

Göçüren sözleriňize haýsy ýöňkemäniň goşulmasynyň goşulandygyny aýdyň.

* * * *

435-njy gönüme. Menlik we senlik ýöňkemeleri bilen üýtgedilen atlary okaň we soraglara jogap beriň.

BIRLIGI:

Gözüm, guşum, çölüm, dulum.

Gözüň, guşuň, çölüň, duluň.

KÖPLÜGI:

Gözümüz, guşumyz, çölümüz, dulumyz.

Gözüňiz, guşuňyz, çölüňiz, duluňyz.

SOR AGLAR:

1. Ýokarky ýöňkemeler bilen üýtgedilen atlaryň düýp sözlerini we olaryň näçe bogunlydygyny aýdyň.

2. Şol atlar nähili sese gutarýarlar?

3. Olaryň düýp sözlerindäki çekimli dodaklanýan ýa-da dodaklanmaýan çekimlimi?

Bulara goşulan ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

-Um, -üm, -umyz, -ümüz, -uň, -üň, -uňyz, -üňiz, goşulmalary çekimsiz sese gutarýan, düzüminde dodak çekimlisi bolan, bir bogunly atlara goşulýarlar.

Meselem: ýolum, ýolumyz, ýolüň, ýoluňyz, öýüm, öýümjz, öýüň, öýüňiz, .

436-njy gönüme. Köp nokatlara derek degişli ýöňkeme goşulmalaryny ýazyp, sözlemleri göçüriň.

1. Meniň söz... bilen razylaşdylar. Seniň söz... bilen razylaşylany gowy zat.

2. Biziň söz..., siziň söz... iki çykmalı dälidir.

3. Meniň dost... —seniň dost..., seniň dost...—meniň dost... .

4. Biziň tutýan ýol... hak ýoldur. Ol halkyň bähbidini goraýan ýoldur.

5. Biz size göz... bilen gören zadymyz barada gürrüň berdik.

6. Bizin öý... siziň öý... bilen ýanaşyk.

Köp nokatlara derek ýazan goşulmalaryňyzyň nähili atlara goşulýandygyny aýdyň.

* * * *

437-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Gol, söz, ýol, gül, düz, köl.

NUSGA:

BIRLIGI:

KÖPLÜGI:

Duz-um, ...

Duz-umyz, ...

Duz-uň, ...

Duz-uňyz, ...

Duz-y, ...

Duz-y, ...

Ýokarky atlaryň düýp sözünüň näçe bogunlydygyny we olara goşan ýöňkeme gosulmalaryňyzy aýdyň.

* * * *

438-njy gönüme. Menlik we senlik ýöňkemeleri bilen üýtgedilen atlary okaň. Olara degişli soraglara jogap beriň.

BIRLIGI:

Ýorganym, elim, başym, depderim.

Ýorganyň, eliň, başyň, depderiň.

KÖPLÜGI:

Ýorganymyz, elimiz, başymyz, depderimiz.

Ýorganyňyz, eliňiz, başyňyz, depderiňiz.

SOR AGLAR:

1. Ýokarky ýöňkeme bilen üýtgedilen atlaryň düýp sözlerini aýdyň.
2. Olaryň düýp sözleri näçe bogunly?
3. Bir bogunlylarynda dodak çekimli barmy?
4. Bulara goşulan ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

-Ym, -im, -ymyz, -imiz, -yň, -iň, -yňyz, -iňiz goşulmalary çekimsiz sese gutarýan köp bogunly we dodak çekimlisi bolmadyk bir bogunly atlara goşulýar.

Meselem: dilim, dilimiz, doganym, doganymyz, diliňiz, diliň, doganyň, doganyňyz.

439-njy gönüme. Köp nokatlara derek degişli ýöňkeme goşulmalaryny ýazyp, aşakdakylary göçüriň.

Meniň saç...	Seniň saç...
Biziň saç...	Siziň saç...
Meniň galam...	Seniň galam...
Biziň galam...	Siziň galam...
Meniň diş...	Seniň diş...
Biziň diş...	Siziň diş...
Meniň üzüm...	Seniň üzüm...
Biziň üzüm...	Siziň üzüm...
Meniň çäkmeň...	Biziň çäkmeň...
Seniň çäkmeň...	Siziň çäkmeň...

440-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birliги we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Ýorgan, ýassyk, mekdep, pil, diş, iş.

NUSGA:

BIRLIGI:	KÖPLÜGI:
1.Ýassyg-ym,	Ýassyg-ymyz
2.Ýassyg-yň,..	Ýassyg-yňyz
3.Ýassyg-y, ..	Ýassyg-y

Her sözüň sonuňa goşan ýöňkeme goşulmaňyzy aýdyň we şol goşulmanyň goşulmagynyň sebäbini düşündiriň.

* * * *

441-njy gönüme. Şygry labyzly okaň we has gara ýazylan sözleriň haýsy ýöňkemededigini aýdyň.

EJEMIŇ DOGLAN GÜNI

Geläýsene, ak ýagyş!

Geläýsene, garlawaç!

Düzler bolsun gök nagyş

Güle çümsün bar agaç.

Geläý, bahar, gül bolup,

Gel-dä, baýra seçelen,

Gülüňden çemen bogup

Bereýin men ejeme.

Bagra basyp çemeni

Älemgoşar, gel senem.

Ejemiň doglan günü

Biziň bilen bol senem!

Ý. Agageldiyew

442-njy gönüme. Soňy çekimli sese gutarýan atlaryň ýöňkme goşulmalaryny okaň we ýat tutuň.

<i>Ýöňkemeler</i>	<i>Birligi</i>	<i>Köplügi</i>
Menlik	-m	-myz, -miz
Senlik	-ň	-ňyz, -ňiz
Olluk	-sy, -si	-sy, -si

443-njy gönüme. Aşakdaky ýöňkeme bilen üýtgedilen atlary okaň we olaryň ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

BIRLIGI:

Ejem, geçim, kakam, daýzam.

Ejeň, geçiň, kakaň, daýzaň.

Ejesi, geçişi, kakasy, daýzasy.

KÖPLÜGI:

Ejemiz, geçimiz, kakamyz, daýzamyz.

Ejeňiz, geçiňiz, kakaňyz, daýzaňyz.

Ejesi, geçisi, kakasy, daýzasy.

* * * *

444-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birliги we köplügi bilen üýtgedip, nusgadaky ýaly depderiňize ýazyň.

Daýy, jigi, alma, kădi, parta, gaýçy.

NUSGA:

BIRLIGI:	KÖPLÜGI:
Gaýçy-m, ...	Gaýçy-myz, ...
Gaýçy-ň, ...	Gaýçy-ňyz, ...
Gaýçy-sy, ...	Gaýçy-sy, ...

445-njy gönüme. Aşakdaky ýöňkemeler bilen üýtgedilen atlary okaň we olara degişli soraglara jogap beriň.

BIRLIGI:

Göläm, kăsäm, enem, ýeňnem.

Göläň, kăsäň, eneň, ýeňneň.

Gölesi, kăsesi, enesi, ýeňnesi.

KÖPLÜGI:

Gölämiz, kăsamiz, enemiz, ýeňnemiz.

Göläňiz, kăsäňiz, eneňiz, ýeňneňiz.

Gölesi, kăsesi, enesi, ýeňnesi.

SOR AGLAR:

Ýokarky ýöňkemeler bilen üýtgedilen atlaryň düýp sözi nähili sese gutarýar?

Şol sözleriň haýsylarynda we haýsy ýöňkemelerde olaryň soňundaky e sesi ä sesine öwrülýär we haýsylarynda öwrülmeýär?

Ene, eje, ýeňňe ýaly garyndaşlygy aňladýan sözlerden beýleki sesine gutarýan atlara menlik, senlik ýöňkemeleriň iň goşulmasy goşulanda, şol e sesi ä sesine öwrülýär.

Meselem: keçe-keçäm, keçäň, keçämiz, keçäňiz; eje-ejem, ejeň, ejemiz, ejeňiz.

Ene sözi has at bolanda soňundaky e sesi birinji, ikinji ýöňkemelerde ä sesine geçýär.

Meselem: Enäm, Enämiz, Enäň, Enäňiz.

446-njy gönüme. Sözlemleri okaň we ýöňkerne goşulmasynyň goşulmagy bilen ahyrky e sesi ä sesine öwrülen sözleri nusgadaky ýaly göçüriň.

1. Biziň köçämiz giň we göni.
2. Meniň owadan käsäm bar. Men käsämi arassa saklaýaryn.
3. Seniň göläň barmy? Göläňe ot ýygyp berýärmiň?
4. Men öz igämi Merede berdim.
5. Biziň penjirämiz günbatar tarapda. Penjirämizden şäheriň seýil bagy görünýär. 6. Meniň täzeje düşekçäm bar. Ony maňa enem tikip berdi.

NUSGA: köçämiz—köçe, ...

* * * *

447-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen ýütgedip, depderiňize ýazyň.

Sübse, ene, çüýşe, gelneje, penjire, käuse, düşekçe.

NUSGA:

BIRLIGI:

1. Sübsäm, ...
2. Sübsäň, ...
3. Sübsesi, ..

İki bogunly y, i seslerine gutarýan birinji bogununda dodak çekimlisi bolan atlara olluk ýöňkemesiniň goşulmasy goşulanda, olaryň soňundaky y. i çekimlileri u,ü seslerine öwrülýär.

Meselem: süri-sürüsi, guzy-guzu-sy, dürbi-dürbüsi.

448-njy gönüme. Aşakdaky atlary ýöňkemeleriň birligi we köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Tokly, keçe, howly, gelneje, süri, dürbi, depder, daýy.

NUSGA:

BIRLIGI... **KÖPLÜGI:**

Toklym, ... Toklymyz,

Toklyň, ... Toklyňyz,

Toklusy, ... Toklusy,

449-njy gönüme. Sözlemieri okaň we ýöňkeme goşulmasyny kabul eden atlary göçürüp alyň.

1. Biziň welaýatymyz Lebap welaýaty. Ol ýurdumyzyň gündogar tarapynda ýerleşýär. Welaýatymyzyň merkezi Çärjew şäheri. Ol gün-günden gözelleşýär.

2. Siziň ýaşayan köçäňiz şäheriň haýsy ýerinde? Biziň ýaşayan köçämiz şäheriň merkezinde. Biziň köçämiz baglyk.

Göçürip alan sözeriňize goşulan ýöňkeme goşulmalaryny aýdyp beriň.

GEÇILENLERI GAÝTALAMAK ÜÇIN SORAGLAR:

1. *Ýöňkeme goşulmalary goşulan atlar nämäni aňladýarlar?*

2. *Soňy çekimsiz sese gutarýan atlaryň ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.*

3. *Ýöňkemeleriň –um, -üm, -uň, -üň, -umyz, -ümüz, -uňyz, -uňiz goşulmalary nähili atlara goşulýarlar?*

4. *Ýöňkemeleriň -ym, -im, -yň, -iň, -ymyz, -imiz, -yňyz, -iňiz, goşulmalary nähili atlara goşulýarlar?*

5. *Soňy çekimli sese gutarýan atlaryň ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.*

6. *Nähili atlaryň soňundaky e çekimlisi menlik we senlik ýöňkemelerinde a sesine öwrülýär we öwrülmeýär?*

7. *Nähili atlaryň soňundaky y, i olluk ýöňkemedede u, ü çekimlisine öwrülýär?*